

TEUFIK MUFTIĆ

## OSOBITOSTI ARAPSKOG DEMINUTIVA

U ovom osvrtu na deminutivne oblike i njihovu upotrebu u arapskom književnom jeziku ukratko će se razmotriti osnovne forme ne ulazeći u detalje njihove tvorbe, jer je to opširno obrađeno u normativnoj arapskoj gramatici još od vremena prvog njenog sistematizatora Sibawaiha. Pored tih osnovnih oblika, ovdje će se posebno istaknuti i neki rjeđi, sporadični oblici koji vrše funkciju deminutiva. Na osnovu tog morfološkog osvrta više ćemo se zadržati na semantičkoj strani deminutivnih formi i pitanju njihove upotrebe u jeziku. I tu ima odstupanja od one prvobitne namjene deminutiva, pa će se tim slučajevima u radu i posvetiti posebna pažnja. Inače se o semantičkoj strani deminutiva dosada u gramatici arapskog jezika govorilo samo uzgredno, dok su njegove morfološke osobine bile razrađivane u detalje, osim onih rjeđih formi koje se obično nisu ni spominjale. To bi bili razlozi da se ovi oblici i njihova značenja istaknu i da se skrene pažnja na značaj njihova detaljnijeg i dubljeg ispitivanja radi korišćenja tih rezultata kako u teoriji, tako i u jezičkoj praksi.

### MORFOLOŠKE KARAKTERISTIKE DEMINUTIVA

Deminutivni oblici u arapskom pretežno se tvore od nominalnih formi i to najčešće od imenica i pridjeva. Pojedinačno je njihovo obrazovanje od zamjenica (samo od pokazne zamjenice *dā* i njenih derivata, te od odnosnih zamjenica *al-laḏī*, *al-latī* i iz njih izvedenih oblika). Deminutiv se derivira pojedinačno i iz nekoliko prepozicionalnih formi, ali su one prvobitno nominalnog porijekla. Izuzetno je izvođenje deminutiva iz glagola, jer je, naime, ograničeno samo na oblike obrazovane od nekoliko tzv. »glagola čuđenja« (*af'ālu-l-ta'aḡḡubi*).<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Uporedi o derivaciji deminutiva uopće u: *A Grammar of the Ara-*

*bic Language*, translated from the German of Caspari and edited with

Tvorba deminutiva (deminucija) od oblika koji već imaju deminutivnu formu u arapskom nije moguća, kao što je to slučaj u nekim drugim jezicima, gdje je to ponekad moguće (npr. dodavanjem imenici po dva deminutivna sufiksa i sl.).

Postoje tri osnovna oblika deminutiva, o kojima opširno govori već sam Sibawaih u svojoj gramatici.<sup>2</sup> To su *fu'ailun*, *fu'ai'ilun* i *fu'ai'ilun*. Kako se vidi, obrazovani su unutarnjom fleksijom, tj. s osobitom vokalizacijom s karakterističnim kratkim vokalom »u« iza prvog radikala i diftongom »ai« iza drugog (npr. *kalbun* > *ku-laibun*) te kratkim vokalom »i« iza trećeg radikala kod četverokonsonantskih riječi (npr. *dirhamun* > *duraihimun*), a dugim »ī« kod »peterokonsonantskih« kod kojih je četvrti »konsonant«, po arapskoj nomenklaturi, »slabi suglasnik« (' , *v*, *y*), a, u stvari, to je dugi vokal: ā, ū, ī (npr. *miftāhun* > *mufaitihun*; *'uṣfūrun* > *'uṣaiḥirun*; *miskīnun* > *musaiḥīnun*).

Postoje dva načina deminucije. Prvi, i gotovo u isključivoj upotrebi, je onaj po kome se deminutiv (*al-muṣaggaru*) dobije polazeći od neumanjene riječi (*al-mukabbaru*) iz koje se izvodi odgovarajući umanjeni oblik (npr. *raḡulun* dem. *ruḡailun*). Pri tom, dakle, u obzir dolaze i vankorijenski suglasnici (*al-ḥurūfu l-zawā'idu*);<sup>3</sup> tako, npr., od *'azraq* glasi deminutiv *'uzairiqu* od *mi'tafun* > *mu'aiṭifun*, gdje se u deminutivu javljaju prefiksi *'u-* odn. *mu-* i sl. Isto tako ostaju sačuvani i sufiksi: *-ānu* (npr. *sakrānu* > *sukairānu*), *-iyyun* (npr. *'abqariyyun* > *'ubaiqiriyyun*); zatim sufiksi za ženski rod: *-atun* (*qal'atun* > *qulai'atun*), *-ā'u* (npr. *ḥamrā'u* > *ḥumairā'u*), *-ā* (npr. *Salmā* > *Sulaimā*), te dualni (*-āni*) i pluralni nastavci (*-ūna*, *-ātun*).

Međutim, nasuprot ovome treba istaknuti odbacivanje suvišnih suglasnika, kod riječi koje ih imaju pet ili više, jer se sve moraju svesti na četverokonsonantski deminutivni oblik *fu'ai'ilun* (ili rjeđe *fu'ai'ilun*). Odbačen može biti čak i radikal, i to obično posljednji (peti, npr.: *safarḡalun* > *sufairiḡun*, *'ankabūtun* > *'unaiḥibun* i sl.). Međutim, nekad može biti izbačen i neki drugi radikal kvinkvilitere (npr. *ḡaḥmariṣun* > *ḡuḥaimirun* ili *ḡuḥairiṣun*; *farazdaqun* > *furaizidun* ili *furaiziqun*; *quda'milun* > *qudai'imun* ili *qudai'ilun* i sl.).

Kad riječ ima više vankorijenskih suglasnika, odbaciće se oni manje važni za potpunost očuvanja značenja osnovne riječi (pa tako, npr., od: *mustakmilun* > *mukaimilun* ili s dugim »ī« kao nakna-

the numerous additions and corrections by W. Wright. Third edition revised by W. R. Smith and M. J. de Goeje, Volume I, Cambridge 1955, str. 167, Rem. e.

<sup>2</sup> Vidi: *Kitābu...* 'Abī Biṣr 'Amr al-mulaqqab Sibawaih, *Al-Ġuz'u-l-*

*-tanī*, *Al-Tab'atu-l-ūlā*, *Bulāq Miṣr* 1317/1899, str. 105—143.

<sup>3</sup> Kako je poznato, to su konsonanti koji služe za izvođenje svih mogućih oblika iz korijena, a sadržani su u *vox memoriae*: *al-yauma tansā-hā*.

dom za ispušteno: mukaimilun). Ako su suglasnici od podjednake semantičke važnosti, po volji se zadržava (odn. izbacuje) ovaj ili onaj suglasnik (npr. od *ḥabantan* > *ḥubainitun* ili *ḥubaiṭin*; *qalan-suwatun* > *qulainisatun* ili *qulaisiyatun* i sl.).

Što se tiče gramatičkog roda, deminutiv se u tome pretežno slaže s neumanjenom riječi. Zato riječi ženskog roda po prirodi (npr. *Hindu*) ili po upotrebi (*šamsun*), u deminutivu dobiju nastavak za taj rod, te glase: *Hunaidatu*, odn. *šumaisatun*. Tako i glavni brojevi od 1—10 imaju za muški rod i u deminutivu sufiks *-atun*, npr. od: *ḥamsatun* > *ḥumaisatun*, a u ženskom su bez njega: *ḥamsun* > *ḥumaisun* i sl.

Mali je broj odstupanja od ovoga pravila, pa se neumanjeno ime i iz njega izvedeni deminutiv ne slažu u rodu, kao u primjerima: *ḥarbun* (ženskog roda) prema *ḥuraibun* (muškog), *dir'un* > *durai'un*, *qausun* > *quwaisun* ili, pak, obrnuto: *baḥrun* > *buḥairatun*, a kod *qaumun* (koje je i muškog i ženskog roda) deminutiv može biti *quwaimun* ili *quwaimatun*, itd.<sup>4</sup>

Drugi način deminucije, ali još uvijek onim istim oblicima vezan za prvi, sastoji se u tome da se deminutiv izvodi, ne iz konkretne neumanjene riječi, nego tako da se ona svede na sam korijen, pa da se onda iz njega derivira deminutiv, i to na oblik *fu'ailun* od trokonsonantskih riječi, a na oblik *fu'ai'ilun* od višekonsonantskih. Ovaj način arapski se naziva *tašgīru-l-tarḥīmi*, a u mnogo je rjeđoj upotrebi nego prvi. On, s jedne strane, dovodi do stvaranja dubleta prema prvom načinu (npr., od *'uṣḫūrun* po ovom načinu deminutiv je *'uṣaifirun*, a po prvom *'uṣaifīrun*), a, s druge strane, s obzirom na svođenje pri ovakvoj deminuciji svih riječi raznih oblika na jedan te isti zajednički korijen dotične porodice riječi iz koje izvodimo deminutiv, a on može imati samo jedan oblik (pa bi tako, npr., od *fārisun*, *farasun*, itd. deminutiv bio *furaisun* za obje riječi, a po prvom načinu za prvu bi riječ deminutiv glasio *fuwairisun*, a za drugu *furaisun*, te bi se, dakle, međusobno razlikovali). Zbog te nemogućnosti razlikovanja deminutivnih oblika od različitih neumanjenih riječi istoga korijena, ovaj drugi način i nije mogao dobiti širu upotrebu u praktičnom živom govoru. On odstupa od prvog i u tome što: 1) imena muškog roda na sufiks *-atu* gube taj sufiks u deminutivu (npr. *Hāriṭatu* > *Huraiṭu*, nasuprot: *Ṭalḥatu* > *Ṭulaiḥatu* po prvom načinu) i 2) što imena ženskog roda sa sufiksima *-ā'u* i *-ā* odbacuju te nastavke u deminutivu, a zamjenjuju ih nastavkom: *-atun* (npr. od: *ḥamrā'u* > *ḥumairatun* prema *ḥumairā'u* po prvom načinu ili od *ḥublā* > *ḥubailatun* prema *ḥubailā*, i sl.).<sup>5</sup>

<sup>4</sup> Opširno o prvom načinu deminucije, osim u navedenom odsjeku kod Sībawaiha, vidjeti i: Wright, *op. cit.*, str. 166—174, § 269—282.

<sup>5</sup> O drugom načinu deminucije uporediti: Wright, *op. cit.*, str. 174, § 283 i 284.

Osim ovoga navedenog, ali još uvijek u osloncu na navedene osnovne oblike ovih dvaju načina deminucije, postoji izvjestan broj sasvim nepravilno deriviranih deminutiva obrazovanih na osnovu pogrešne analogije prema pravilnim oblicima. To su sljedeće forme: ruwaiḡilun od raḡulun; duwaiḡinun < duḡānun; muḡairibānun < maḡribun; 'uṣaiṣatun, 'uṣaiṣiyatun, 'uṣayyānun, 'uṣaiṣānun i 'uṣaiṣiyānun < 'aṣiyyatun; 'unaisiyānun < 'insānun; luyailiyatun < lailatun; 'ubainūna < banūna; 'uṣailānun, 'uṣailālun i 'uṣayyālun < 'uṣlānun (izvedeno od plurala riječi 'aṣilun); dunainirun < dīnārun; duwaiwīnun < dīwānun; dubaiḡiḡun ili duyaiḡiḡun < dībaḡun.<sup>6</sup>

Pored navedenih osnovnih oblika, u značenju deminutiva (i nekim drugim srodnim značenjima) sporadično se upotrebljava i jedan mali broj drugih oblika koji inače imaju i razna druga značenja nevezana sa značenjima deminutiva. Tako, u deminutivnom (i deteriorativnom) značenju dolaze i oblici *qutāl* (tj. fu'āl, po našem načinu označavanja morfema), iz njega izvedeno *qutālat*, npr., u riječima: ḡulām (= dječak), ḡuuār (devče), qurābat (mala mješina); pridjevi: 'uḡāl (težak), ḡufāf (lagan). Tu se navode i riječi koje imaju oblik *qulāqil* [fulāfil(at)]: duuābbat (životinja), hudāhid (od hudhud = pupavac), ḡubāḡib (krijesnica).<sup>7</sup>

Deminutivno (odn. deteriorativno) značenje nalazimo i kod raznih oblika s udvojenim trećim radikalom, od kojih navodimo: qu'dud (zapečkar, čečalo), duḡlul (uljez), qamnānat (mali krpelj), tu'lāl (lisičić), ḡu'būb (malen, slab), ḡu'sūš (malen, prezriv), šu'rūr (nadripjesnik, stihoklepac), ḡudlūl (tanak pijesak), ḡirbīb (crnkast, taman), qirtīfā (malenkost), za'tūt (dječica), ba'rūr (devin izmet), šaḡtūṭa (krpa; bludnica). Ovdje se navodi, ranije (kod nepravilnih oblika) spomenuto: 'uṣailāl i 'uṣailān, što Brockelmann objašnjava kao oblike kontaminirane s običnim načinom tvorbe deminutiva, s tim što je krajnje »n« drugog oblika nastalo disimilacijom prema prethodnom »l«.<sup>8</sup>

<sup>6</sup> Vidi: Wright, *op. cit.*, str. 175. Rem. Jedan od takvih nepravilnih deminutiva navodi i: 'Abū-l-Raḡmān ḡalālu-l-dīn Al-Suyūṭi u djelu: *Al-Muḡḡir fī 'ulūmi-l-luḡa wa 'anwā'i-hā* (u egiptaskom izdanju, bez naznake godine, priredili: Muḡammad Aḡmad ḡāru-l-Maulā, 'Alī Muḡ. Al-Baḡāwī i Muḡ. 'Abū-l-Faḡl 'Ibrāḡīm), Al-ḡuz'u-l-ṭāni, str. 78. a to je: 'uḡayyārun za koje kaže da je deminutiv (*taṣḡirun*) od *ḡirānun* preko oblika 'aḡwurun (tj. *pluralis paucitatis*) i njegova deminutiva 'uḡaiwārun, što je konačno dalo formu 'uḡayyārun.

<sup>7</sup> Navedene deminutive, kao i neke riječi istoga oblika, a srodno-

ga značenja: komada, otpadaka i sl. (npr. hutām, ḡudād, futāt, qutā', nusāl, ṣubāb, muḡāḡ, muḡāt, hurā') navodi Carl Brockelmann u djelu *Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen*, I, Hildesheim 1966, str. 351—352, § 135 (pod oblikom: e/ qutāl). Ovdje, i dalje, njegove primjere navodimo u njegovoj transkripciji uz neznatne izmjene samo nekih slova.

<sup>8</sup> O tome, kao i deminutive s reduplikacijom trećeg radikala, vidjeti: Brockelmann, *op. cit.*, str. 366—367, § 172.

Još 'Abū-l-Faḡḡ 'Uṭmān 'Ibn ḡinnī (umro oko 392/1001) u svome djelu *Al-ḡaṣā'iṣ* (u izdanju koje je

Osim ovih oblika, nalazimo još kao deminutivni sufiks *-ān* u riječima: 'aqrabān (uholaža), te kod etimološki nejasnog: ḥullān (ili ḥullām — jarčić). S običnim načinom deminucije u arapskom, sufiks *-ān* je spojen u riječima: 'uqaiḥān (vrsta mrava), u već ranije spomenutom 'uṣaiiān među nepravilnim deminutivima od 'aṣiyy(at). Ovaj sufiks se dalje javlja u vlastitom osobnom imenu 'Ubaidān, u nekim vlastitim imenima rasnih konja u sirijskoj pustinji (ku-hailān, 'obaiiān).

U sjevernoj Africi (ali ne samo u tom zapadnom dijelu arapskog područja) kod vlastitih imena ovaj sufiks *-ān* smjenjuje se danas sa sufiksom *-ūn*, ali je toga bilo i u ranijem periodu, kao npr., u imenima: Ḥaiiān i Ḥaiiūn, 'Abdān i 'Abdūn, 'Imrān i 'Imrūn i sl.<sup>9</sup>

Kod zamjenica postoje posebni deminutivni oblici samo od nekih pokaznih i odnosnih. Od složenih pokaznih za jedninu muškog roda: ḥādayyā, jedninu ženskog: ḥātayyā i zajednička množina: ḥā'ulayyā'i (od ḥādā itd.); zatim za jedninu muškog roda: ḥādayyāka i množinu ḥā'ulayyā'ika (od ḥādāka).

Od odnosnih zamjenici postoje ovi deminutivni oblici, i to za muški rod, jednina: al-laḍayyā (< al-laḍī), dvojina: al-laḍayyāni, množina: al-laḍayyūna; za ženski rod, jednina: al-latayyā (< al-latī), dvojina: al-latayyāni i množina: al-latayyātu.<sup>10</sup>

Od nekih prijedloga imenskog porijekla tvore se deminutivni prijedlozi na oblik fu'aila: bu'aida (< ba'da), tuḥaita (< taḥta), duwaina (< dūna), fuwaiqa (< fauqa) i qubaila (< qabla).<sup>11</sup> Deminutivnog je oblika i prijedlog ḥudayyā, ali ne i njegovo značenje, jer znači isto što i ḥidā'a, tj. nasuprot, prema, pred.<sup>12</sup>

Neki deminutivi u adverbijalnom akuzativu dobijaju priloško značenje, kao, npr.: lā 'ātī-ka suḡaisa 'uḡaisa (nikada ti neću doći); dahabat 'ibilu-hu l-'ummaiḥā wa l-sumaiḥā (njegove su se deve raspršile na sve strane neznano kuda — ovo isto značenje ima i deminutiv al-kummaiḥā); mašā l-'uḡailā (l-huwainā) = [išao je brzo (polako)]. Adverbijalnu funkciju ima deminutiv i u izrazu: 'alqā l-kalāma 'alā rusailāti-hi [smatrati (čije) riječi beznačajnim].<sup>13</sup>

priredio Muḥammad 'Alī Al-Naḡḡār), Al-Ḡuz'u-l-ḥānī, Al-Qāhira, 1374/1955, str. 466, navodi primjer riječi al-ḥubrūru (dakle s reduplikacijom trećeg radikala) u deminutivnom značenju (kako on kaže: taḥqīru-l-ḥubārā), ali neuobičajenog oblika za to značenje, jer on navodi tu riječ u odlomku pod naslovom: Bābun fi 'irādi ma'nā l-murādi bi-ḡairi l-lafzi l-mu'tādi.

<sup>9</sup> Ove, te navedene primjere sa sufiksom *-ān*, vidi: Brockelmann, *op. cit.*, str. 394, § 217.

<sup>10</sup> O deminutivima pokaznih, te odnosnih zamjenica, uporedi: Wright, *op. cit.*, str. 268, § 344, Rem. 6, te str. 272, § 347, Rem. d.

<sup>11</sup> Vidi: Wright, *op. cit.*, str. 167, § 269, Rem. e.

<sup>12</sup> Uporedi: E. W. Lane, *Arabic-English Lexicon*, Book I. Part 2, London 1865 (preštampano u New Yorku 1955), str. 537, pod: ḥidā'.

<sup>13</sup> Prva tri primjera deminutiva vidjeti u: Al-Suyūṭī, *op. cit.*, str. 254—256, a ostale, npr., u Lane, *op. cit.* Part 3, str. 1084, Part 5, str. 1965, ili drugdje.

Sasvim su usamljeni slučajevi deminutiva od glagola, i to samo od glagola čuđenja, ar. 'af'ālu-l ta'agǧubi na oblik 'af'ala, i to u primjerima s deminutivom na oblik fu'ai'ila, a to su: mā 'uḥaisina-hu (< mā aḥsana-hu); mā 'umailiḥa-hu (< mā amlaḥa-hu) i rjeđe: mā uḥailā-hu (< mā ahlā-hu).<sup>14</sup>

Kako se može zaključiti iz gornjeg morfološkog pogleda, deminutiv se u arapskom javlja u ograničenom broju oblika, a u praksi se zapravo svodi na tri osnovna oblika, dok se svi ostali oblici, pored ostalih funkcija, samo sporadično javljaju i kao deminutivi, te ih arapski gramatičari i nisu podvodili pod pojam deminucije (al-taḥqīru) nego samo one osnovne koji se prvenstveno i upotrebljavaju u tom smislu.

#### ZNAČENJA I UPOTREBA DEMINUTIVA

Stvaranje deminutiva (deminucija) iz drugih oblika ima, uglavnom, svrhu: 1) isticanje da je nešto maleno, manje od drugih bića ili predmeta iste vrste (npr. knjižica: knjiga); 2) da služi za izraze od milja (hipokoristike, npr. djeteta: dijete) i 3) da se time izrazi prezir (npr. čovječuljak: čovjek).<sup>15</sup>

Dva arapska termina *al-taḥqīru* i *al-taḥqīru* upotrebljava međusobno ih zamjenjujući još Sībawaih, iako među njihovim prvobitnim značenjima postoji semantička razlika. Prva riječ prvenstveno ukazuje na osnovno značenje deminutiva, tj. na fizičko smanjivanje (veličine, obima, broja, prostora i sl.) relativno prema neumanjenom pojmu iz koga se izvodi dotični deminutiv. Iz tog fizičkog, konkretnog pojma, prema kome ne zauzimamo još nikakav emotivan stav, semantički se, posredstvom prirodene ljudske afektivnosti, lako moglo preći u područje apstraktnog i emocionalno angažiranog, i to u dva pravca: u pravcu našeg pozitivnog, naklonjenog odnosa, dobivši tako od deminutiva izraze od milja (hipokoristika, npr. 'uḥayyun = braco, bunayyatun = kćerka), ili, pak, u pravcu našeg negativnog, odbojnog, prezrivo stava, dajući tako, dakle, deminutivu deprecijativan (deteriorativan) prizvuk našeg osjećanja (npr. 'udayyun = bijedni neprijatelj, ruḡailun = čovječuljak). Ovom pojmu odgovarao bi termin: *al-taḥqīru*.

Ima slučajeva u arapskom da semantički razvoj značenja deminutivnog oblika dovede, pored pogoršanja na jednoj (npr. *du-waihiyatun* = velika nesreća; *sunayyatun* = teška godina) ili poboljšanja na drugoj strani (*ḥuyairun* = veliko dobro; *ṣudayyiqun* = iskren prijatelj) i do izvjesnog apstraktnog povećanja pojma (*al-ta'zīmu*)<sup>16</sup> riječi, dakle, do sasvim suprotne vrijednosti, nego što

<sup>14</sup> Upoređi: Wright, *op. cit.*, str. 100, § 184, Rem. f.

<sup>15</sup> Prema: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih ter-*

*mina*, Zagreb 1969, I, str. 220, pod: deminucija.

<sup>16</sup> Vidi: Wright, *op. cit.*, str. 166, § 269. Rem. a.

je prvobitno značenje deminutiva. To se djelimično temelji na prirodnoj sklonosti ljudskog načina mišljenja u suprotnostima tako što se pri pojavi određenog pojma u našoj svijesti zapravo automatski javi i njemu suprotan pojam. Osim toga, u slučaju povećanja uz pogoršanje značenja deminutiva (npr. u riječi *al duhaimā'u* = crna nesreća, veliko iskušenje) mogla bi igrati određenu ulogu i primitivna praznovjerna nada da se nešto što je veliko, teško i neprijatno, označivši ga oblikom riječi koji prvobitno znači nešto maleno i neznatno, može već samom mističkom snagom riječi umanjiti i otkloniti zlo koje to donosi sa sobom.

Pri semantičkom promatranju deminutiva, pored istaknutih promjena značenja, možemo kao i kod njihovih odgovarajućih neumanjenih riječi, utvrditi kod mnogih i neke druge semantičke pojave, kao što je bliskost ili i sama međusobna identičnost značenja dvaju deminutiva, tj. sinonimiju (npr. u slučaju spomenutih *duwaihiyatun* i *duhaimā'u* i sl.). Suprotnu pojavu polisemije, tj. mnogoznačnosti pojedinog deminutiva naći ćemo kod nemalog broja od njih [tako, npr., deminutiv *Suhailun*, pored toga što može biti izveden od riječi *sahlun* = ravnica, označava još češće zvijezdu *Kanopus*, a, osim toga, upotrebljava se i kao vlastito osobno ime; tako, opet, umanjena riječ (*al-*) *Turayyā* (*turayyā*) označava ime žene ili zvijezde, zatim vode, metaforički znači »luster« itd.]. Takva upotreba deminutiva za lična imena jedna je od najčešćih u arapskom, jedino joj je ravna ili i nešto raširenija njihova upotreba za razne geografske nazive (toponime i sl.).

Kao kod vlastitih imena uopće, gdje tu i tamo može postojati neka veza s osnovnim pojmom deminutiva, ali je ona možda još češće već potpuno izgubljena, tako je i sa izvjesnim brojem deminutiva raznih značenja koji su, dakle, sačuvali od svega još samo svoj deminutivni oblik.

Evo nekoliko odabranih primjera takvih riječi upotrebljivanih samo u deminutivnom obliku, semantički manje-više udaljenih od njegova značenja, grupiranih po njihovoj međusobnoj semantičkoj srodnosti. Tako među njima ima naziva za životinje: (*'udaibirun*, *'u'airiḡun*, *'uwaisun*, *rutailā*, *rusailā'u*, *sukkaitun*, *quṣairā*, *kumaitun*), a naročito za ptice (*ḡubaiṣun*, *ḡumaimiqun*, *ruḡaimun*, *ruḡaimun*, *sulaiqā*, *ṣuqqaiqatun*, *'uqaibun*, *furairā'u*, *qu'aitatun*, *ku'aitun*, *lubbaidun*); za razne vrste bilja (*ḡummaizu* ili *ḡummaizā*, *ḡumairā'u*, *ru'aidā'u* ili *ruḡaidā'u*, *suhaimā*, *suwaidā'u*, *ḡubairā'u*, *qutai'ā'u*, *luzzaiqā*, *murairun*, *murairā'u*); dijelove ljudskog ili životinjskog tijela (*usailim*, *ḡulaiqā'u*, *suwaidā'u*, *'uzaizā'u*, *'uqqailā*, *quṣairā*, *muraitā'u*, *mulaisā'u*); razna jela ili pića (*zuraiqā'u*, *suraitun*, *suwaitā'u*, *ḡubairā'u*, *qubaitā'u* ili *qubaitā* odn. *qumaitā*, *kudaidā'u* ili *kudairā'u*, *mutaitā'u*, *mulaisā'u*); razni apstraktni pojmovi (*ḡuḡayyā*, *ḡudayyā*, *ḡumayyā*, *duhaimun*, *ruḡailā'u*, *ruḡainā* ili *ruḡtainā*, *surraitun* ili *surraitā*, *suwaidā'u*, *durraitun* ili *ḡurraitā*, *'uḡailā*, *'uraiḡā'u*, *luḡaizā'u*

ili *luġaizā, muṭaitā'u, mulaisā'u, nuhhaibā, hudayyā, huwainā*), te još izvjestan broj ovakvih deminutiva raznih drugih značenja.<sup>17</sup>

Vlastita lična imena (antroponimi) izgubila su vremenom svoje deminutivno značenje (nekad hipokoristično, šaljivo, podrugljivo i sl.). Tako, kada naporedo postoje u upotrebi neumanjen (a on često i ne postoji) i iz njega izveden umanjen oblik (npr. Ḥasanun i Ḥusainun) u široj upotrebi se izgubilo osjećanje o prvobitnoj deminutivnoj vrijednosti deriviranog deminutiva, nego se on osjeća kao semantički samostalno neumanjeno lično ime, tj. bez neke izrazite povezanosti s njegovim odgovarajućim neumanjenim imenom.

Morfološki ova vlastita imena dolaze na spomenute osnovne oblike, s tim što mnoga od njih dobiju uz to, kao i ostali deminutivi, i razne sufikse, kao: -ā'u (Muzaiqiyā'u), -ān (Sulaimānu, Nu'aimānu), a vrlo često -at(u), i to bilo za oznaku ženskog roda (Zubaidatu prema Zubaidun, Wuhaibatu prema Wuhaibun, i sl.), bilo kao nastavak imena muških osoba (Ġufainatu, Ḥudāifatu, Ḥuzaimatu, Dubai'atu, Ṭubaiḥatu, 'Utaibatu, Qutaibatu, Nubaiṣatu, Hubairatu i dr.). Rijetko ime s tim sufiksom služi za oba roda, kao što je u primjerima: 'Ubaidatu i Mu'ayyatu. Čest je i sufiks -iyy(un) kod nadimaka (al-alqābu) kao u: Al-Bulaidiyyu, Al-Ḥusainiyyu, Al-Ḥudairiyyu, Al-Duġailiyyu, Al-Rumailiyyu, Al-Zubairiyyu, Al-Suḥailiyyu, Al-Šuwaikiyyu, Al-Šulaiḥiyyu, Al-Ṭuraihiyy, Al-'Usailiyyu, Al-Ġunaimiyyu, Al-Qušairiyyu, Al-Kuraiziyyu, Al-Luqaimiyyu, Al-Muwailiḥiyyu, Al-Numairiyyu, Al-Hurairiyyu i dr. Kao što se u ovim slučajevima redovno upotrebljava određeni član, takav je slučaj i s mnogim drugim nadimcima i vlastitim ličnim imenima u užem smislu (al-'asmā'u), kao što su, npr.: Al-'Ubairidu, Al-Ġumaiḥu, Al-Ḥumayyiru, Al-Rušaidu, Al-Šuwaiḥiru, Al-Šuġairu, Al-'Ulaifu, Al-Qušairu, Al-Kumaitu, Al-Muhairu, Al-Huġaimu i dr.<sup>18</sup>

U nekoliko slučajeva ime se upotrebljava bilo s članom bilo bez njega: (al-) Ḥusainu(n), (Al-) Ḥulaisu(n), (Al-) Zubairu(n), (Al-) 'Uġairu(n), (Al-) Huḍailu(n). Inače se veći dio vlastitih ličnih imena (u deminutivu) upotrebljava bez određenog člana, u oba roda. Kao i s neumanjenim ličnim imenima, tako se i s deminutivnim može po volji tvoriti tzv. al-kunyatu, tj. ime po ocu, sinu majci ili kćeri (npr. 'Abū Hurairata, Ibnu Ġuraiġin itd.). Od osobnih imena nastalo je mnogo naziva za plemena i njihove ogranke (kao drugi član genitivne veze = al-muḍāfu ilai-hi) iza riječi banū, ili i bez nje samostalno, upotrebljavajući tada ime plemena u ženskom rodu, dok je kao lično ime u muškom, npr. Ġuhainatu, 'Uqailun, Huḍailun,

<sup>17</sup> Navedene, i druge primjere, vidi, Al-Suyūṭi, *op. cit.*, str. 253—257.

<sup>18</sup> Ovakva, kao i uopće vlastita lična imena u vrlo bogatom izboru i raznovrsnih oblika mogu se naći

u djelu: Ĥairu-l-dīn Al-Zirikli, *Al-'A'lām, Qāmūs tarāġim li ašhari-l-riġāl wa l-nisā' mina l-'Arab wa l-musta'ribīn wa l-mustašriqīn*, Al-ṭab'atu l-tāniya, Al-ġuz' I—X, 1373—1378/1954—1959.



a drugi su plemenski nazivi nastali od imena žene, npr. Muza-inatu i sl.

Analogne morfološke i sintaksičke osobitosti kao kod antroponima nalazimo i kod raznih i mnogobrojnih geografskih naziva deminutivnoga oblika. Može se samo istaknuti da izvjestan broj ovih naziva dolazi u obliku dvojine ili množine. Inače se na tim osobinama nećemo ponovo zadržavati, nego ćemo dati izvjestan broj takvih naziva svrstavši ih u srodne skupine. Po brojnosti tu na prvo mjesto dolaze nazivi iz toponimije, i to za: naselja (gradove, sela i sl.) kao, npr.: Al-'Uṭaidā'u, 'Uṭaiḡiyatu, Al-'Uṭayyilu, 'Uzaihiru, Al-Buraiqatu, Buwainatu, Al-Tuqayyu, Tunainiru, Tu'ailibātu, Al-Ḡuraiṭātu, Al-Ḡumai'ā, Ḥudaiḡā'u, Al-Ḥumailiyyatu, Al-Ruwaiḡāni, Zubaidānu, Sumayyā, Ṭuraiṭiṭu, 'Unaizataini, Fuwaidīnu, Al-Qurayyainaini, Al-Qufayyāni, Qunainātu, Kunaikiru, Al-Muḡaiṣiru, Al-Muḡailiyatu, Muraifiḡu, Al-Muzai'atu, Al-Mukaiminu, Numailatu, Al-Hudayyatu i mnoga druga.

Mnogo je manje takvih naziva za tvrđave, npr.: Al-Ḡudaidatu, Ḥudayyānun, Zurraiqun, Al-Quzayyatu, Muraidun, Al-Munaitiratu, Al-Nuḡairu, Al-Huṭaifu, Al-Wu'airatu, Yumainun i dr.; za dijelove nekih gradova, npr.: 'Urainatu, Al-Buṭaiḡā'u, Ṭurairun, Ḥuṣaikatu, Al-Ḥumairā'u, Al-Ḥuraiḡatu, Al-Ḥudairiyatu, Al-Duwairatu, Zurraiqun, Dubai'atu, Al-Qubaibātu, Al-Qurayyatu i sl.; manji ili veći predjeli, oblasti i sl., npr.: 'Udaimum, Al-'Ukairāḡu, Busaiṭatu, Bulaidun, Al-Ḡunainatu, Ḡuwainu, Ḥubaiḡatu, Ḥuṣaiḡatu, Zuḡairiyatu, Al-Su'airā'u, Ḡuṭaifun, Luhaimun, Al-Muḡaimiru, Al-Nuḡaiḡu, Nuwairatu, Al-Huzaimu, Hunainun i dr.; pustinje i slični krajevi, npr.: 'Uṭairun, Bunayyun, Al-Ḡunainatu, Ḥuraidā'u, Ḥumayyit, Al-Huwaizatu, Al-Ṭurairatu, Al-'Urainatu, Al-Numaiṭu i dr.; doline i slični predjeli, npr.: 'Uḡainatu, Buḡaiṭun, Ḡurayyirun, Al-Ḥuṣaiḡu, Al-Ḥuwayyā'u, Sumairatu, Al-Ṣubaiḡatu, Ṭuwaili'un, 'Uraitinātu, 'Uraifiṭānu, Al-Ḡumaimu, Qusayyānu, Kulayyatu, Muḡainibun, Nuwai'atu i dr. Ima priličan broj naziva iz područja orografije (planine, brda i slična uzvišenja), npr.: 'Uḡayyun, 'Udaimatu, Al-'Uṣaiḡiru, Al-Burairā'u, Busayyun, Bulayyatu, Al-Ḡuwayyu, Al-Ḥuṣaidātu, Ḥulaimātu, Ḥuṣainun, Al-Ruwaitātu, Sulai'un, Sumayyatu, Ṣubaiṭun, Al-Ṣulaiḡu, Duwaiḡikun, Ṭuwaili'un, 'Udayyatu, Al-'Ulayyatu, Ḡuḡayyun, Al-Qudaimatu, Al-Quraināni, Qutayyātu, Kusairun, Al-Kuwairatu, Al-Muḡaimiru, Al-Muḡaiḡilu, Mulaiḡatu, Mulaiḡibun, Al-Nubaiṭā'u, Al-Nuḡai'u, Al-Numairatu i dr. Konačno, i po mnogobrojnosti odmah iza toponima dolaze nazivi iz oblasti hidrografije (vode, rijeke, izvori, bunarevi, pojila i sl.) kao što su, npr.: 'Ubairun, Al-'Uṭayyimu, 'Urainibatu, 'Ufai'iyatun, Budainun, Buraidatu, Al-Buwaibū, Al-Buyaiḡatu, (Al-)Ṭurayyā, Al-Ḡurairatu, Al-Ḥuḡaiḡā'u, Al-Ḥuṣailiyyatu, Al-Ḥulaisiyatu, Ḥubaitun, Al-Ḥurairiyyu, Al-Duḡainatu, Duḡailun, Al-Du'aiḡāni, Ruḡayyatu, Al-Ruḡaidātu, Zuḡaifun, Al-Zuḡaiḡatu, Subairu, Al-Sumainatu, Al-Ṣurairu,

Al-Šu'aibiyatu, Šubaibun, Al-Šulaibatu, Šunaibi'ātun, Đurayyun, Turaifatu, Tuwaili'un, Zūbayyun, Al-Zūwailimiyatu, 'Ubayyatu, 'Urai'iratu, 'Uraiqiyatu, 'Ufaišā, Al-Ġubairu, Al-Ġurayyatu, Ġu-dayyun, Al-Ġumayyimu, Al-Ġuwairu, Al-Qubaibātu, Al-Qulayyibu, Al-Qunai'atu, Quwaiqun, Kubaibun, Al-Kudaidatu, Muraigizun, Al-Murairatu, Al-Muraisi'u, Muwaisilun, Nuġairun, Al-Nuġaimiyatu, Al-Numailatu, (Al-) Wuqaiṭu(n), Al-Hutayyu, Al-Hudayyatu i dr.<sup>19</sup>

Navedeni primjeri, kako ovdje tako i u prethodnim slučajevima, nisu iscrpili sve slučajeve koji se javljaju u jezičkoj praksi, a, osim toga, postoji još izvjestan broj deminutiva i drugih raznih značenja na kojima smatramo da se nije nužno zadržavati, jer nemaju nekih svojih osobitih karakteristika važnih za razmatranje u ovom radu.

Osnovno značenje deminutiva, pa i ona semantičkim razvojem razvijena iz njega, naći ćemo u manjoj ili većoj mjeri zastupljena i u drugim jezicima izuzev, možda, istaknuto značenje određenog apstraktnog povećavanja osnovnog pojma riječi (al-ta'zīmu) uz deminutivni njen oblik što je izvjesna osobitost u semantici arapskog deminutiva.

Što se tiče upotrebe deminutivnih oblika, možda bi njihova morfološka malobrojnost mogla ukazati i na njihovu manju frekvenciju u živoj riječi bar što se tiče onih njihovih osnovnih značenja. S druge strane, može se istaknuti da znatan broj deminutiva, izgubivši u manjoj ili većoj mjeri svoju pravu vezu s njegovim prvobitnim značenjem, danas imaju funkciju običnih neumanjenih riječi, što je slučaj naročito u onomastici, pa bilo to kod antroponima bilo kod drugih naziva, kao što su oni iz toponomastike i srodnih oblasti.

Arapski deminutiv ima, dakle, izvjesne svoje karakteristične crte kako u morfološkom, tako i u semantičkom pogledu te u svojoj upotrebi. Izuzevši nedovoljno isticane njegove lateralne forme, deminutiv je morfološki detaljno obrađivan u normativnoj gramatici i drugdje. Međutim, drugoj, semantičkoj strani ovih formi sasvim je nedovoljno posvećivana pažnja koju zaslužuju ovi oblici s obzirom na njihovu relativno široku upotrebu, pa bilo to u njihovom osnovnom značenju, bilo to u nekom drugom smislu.

## S u m m a r y

### CHARACTERISTICS OF ARABIC DIMINUTIVE

The most common way of diminutive formation in the Arabic literary language (diminution, *taṣḡīr* or *taḥqīr*) with basic forms: *fu'aiil*, *fu'ai'il* and *fu'ai'īl*, derived from various non-reduced forms,

<sup>19</sup> Ove hidrografske nazive kao i ranije navedene toponime i druga geografska imena s područja arapskih zemalja treba vidjeti prven-

stveno u djelu: Yāqūt, *Mu'ġamu-l-buldān*, Al-Muġallad I—IV, Bairūt 1374—1376/1955—1957.

has been described in detail in Arabic normative grammar since the time of its first systematist Sibawaih. That is why this study provides only the most important information about this form. The second, much rarer way of diminution of those same basic forms, but done through derivation from the very root to which the concrete forms of the words from which one wants to obtain a diminutive are reduced, has been pointed out here in comparison with the first form. This has been done for two reasons. First, because of the existence of these two forms there appears, on the one hand, the formation of double diminutive forms of the same non-reduced word [e. g., from *'uṣfūr* can be formed: 1) *'uṣaiḥīr* or 2) *'uṣaiḥīr*; from *ḥamrā'*: 1) *ḥumairā'* or 2) *ḥumairat*, etc.]. On the other hand in the second way of diminution in the word having the same root, diminutive forms cannot be differentiated (e. g. of the word with the root *f-r-s*: *fāris* and *faras* the common diminutive form reads: *furais*, whereas in the first way the diminutives of these words are mutually clearly distinguishable and read: *fuwairis* or *furais*). Due to this possibility of distinguishing the forms of diminutives of words derived from the same root, the first manner has probably prevailed over the second in the living language practice.

There exist a certain number of irregularly formed diminutives but they, in the final analysis, amount to the above mentioned basic forms and thus represent only a peculiarity in the morphological respect.

In addition to the way of diminution by internal inflection already mentioned, there exist some other forms ordinarily used in the other meanings, whereas in the diminutive (and similar) sense they come only individually. Some of them come about by internal change of vocalism, and they are: 1) *fu'āl(at)*, as for example in *ḡulām* or *qurābat* and 2) *fulāfil(at)* e. g. in: *ḥubāḥīb* or *duwābbat* (< *duwābibat*) and the like. Other diminutives come about by the addition of the suffix *-ān* to the non-reduced word (e. g. in *'aqrabān*). This suffix, especially in the Maghreb countries, alternates in proper personal names with the suffix *-ūn* (e. g. in *'Abdān* and *'Abdūn*, and the like). The third group of forms of diminutive or deteriorative meaning appears by reduplication of the third radical of the trilateral (e. g. in *duḥlūl*, *ḡirbīb*, *qirtītā*, *šaḡtūtā*, *qamnānat*, and the like).

It is already a known fact that the Arabic diminutive is predominantly derived from nominal forms, most of all from nouns and adjectives (also participles), in some cases from some pronouns, prepositions (of nominal origin) and from some verbs.

Although the diminutive in Arabic also has a semantic function of physical diminution (*taṣḡīr*), it frequently evolves in this respect into other meanings acquiring a certain affective nuance either in the positive (hypocorism) or in the negative sense of contempt and the like (*taḥqīr*), whereas in some cases it can bring about

the completely opposite values of certain abstract augmentation (*ta'zīm*). However surprising this last might seem at first sight, it can be explained on the one hand by the innate human way of thinking in contrasts and on the other, at least in a number of specific cases by primitive mythological beliefs according to which something big and unpleasant can lose some of its fatal effect if it is designated by a word of diminutive form. Thus, it is believed that, by the magical power of the word itself, it is possible to remove such unfavorable influence of the being, object or phenomenon designated by the diminutive.

In addition to this basic function of diminution and meanings semantically connected with it, which also includes derivation of proper names, especially names of persons (formed from original hypocorisms but also frequently from opposite values), there exist a large number of diminutives which have, as it were, lost their original meaning and are thus used in the language practice just like any other non-reduced word without a sense of their etymology, although formally they bear a clear imprint of the diminutive. On account of this loss of their original value, and in order to establish it again, it is necessary to resort to other linguistic means of diminution outside the field of morphology — that of syntax or stylistics. However, such means go beyond the scope of this paper and consequently have not been considered. The paper is confined to corresponding morphemes and their semantics and does not enter into the consideration of more complex linguistic forms connected with the problem of the diminutive in the Arabic literary language.